

Toplumsal Yaşamda Çevirmen Algısı ve Edebiyat Metinlerine Yansıması: Tercüman Raif Efendi*

The Translator Perception in Social Life and its Reflection in Literary Works: Translator Raif Efendi

Araştırma/Research

Sevinç ARI

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü,
sevinc.ari@marmara.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1640-5224

ÖZET

Romanlara konu olan çevirmen karakterleri, çevirmenlerin toplumsal konumuna işaret ederlerken, çevirmenlik mesleğinin toplum tarafından algılanışına da ışık tutmaktadırlar. Kurgusal dünyada yansıtılan çevirmen karakterlerinin gerçek hayattaki çevirmenleri ve çeviri gerçeğini ne derecede yansıttığı, gerçek hayat ve kurgusal hayat arasındaki bağın ne ölçüde birbirlerini yansıttığı, son yıllarda çeviri sosyolojisi bağlamında yapılan çalışmalarda sıkça yer almaya başlamıştır. Romanlardaki kurgusal çevirmenlerin ve çeviri mesleğinin yansıtılma şekli, hem yazarın hem de toplumsal algılamının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Kimi yazarlar çeviri mesleğinde edindikleri deneyimleri karakterlerine yansıtırlarken, kimi yazarlar da eserlerinde çevirmenlikle ilgili gözlem yeteneklerinin bir sonucu olan karakterleri canlandırmaktadırlar. Bu veriler ışığında, eserin yazarı ile eserde kurgulanan karakterler arasında bir bağ kurularak, eserin yazıldığı dönemde çevirmene ve çeviri mesleğine yüklenen değer ve statü hakkında bilgiler edinilebilir. Sabahattin Ali, yaşadığı dönemin atmosferine uygun olarak yazarlığın yanı sıra çevirmenlik de yapmış ve eserlerinde, hayatının gerçekliği olan çevirmen karakterine yer vermiştir. İki dil ve iki kültür arasındaki zihinsel süreçlerin nasıl işlediğini kendi deneyimlerinden dolayı çok iyi bilen Ali, romanlarında ve öykülerinde çevirmeni ve çevirmenlik mesleğini rol model olarak seçmiştir. Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* (1943) adlı romanında ve *Sırça Köşk* (1947) isimli öykü kitabının içinde yer alan *Dekolman* isimli öyküsünde çevirmen karakteri, başkahraman olarak yer alır. Bu durum eserlerindeki karakterlerin çevirmenlik mesleğini seçmesinin bir tesadüften çok, bilinçli bir seçim olduğunu gösterir. Çevirmenlik gerçeğini tüm meslek hayatı boyunca yaşamış olan Sabahattin Ali ve eserinde kurguladığı çevirmen karakteri

* Bu çalışma 25 Ekim 2019 tarihinde Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde düzenlenen XIII. Bilim Kültür Günleri kapsamında "Kurgu ve Gerçeklik Arasında Çevirmen" başlığı altında bildiri olarak sunulan metnin genişletilmiş halidir.

arasındaki bağı incelemek ve okuyucuya sunulan çevirmen karakterinin toplumsal gelişim sürecini saptayabilmek için, Pierre Bourdieu'nün habitus ve alan kuramları, kuramsal bir üst bakış sağlamaktadır. Habitus kuramının sunduğu çözümleme yöntemleriyle, Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* (1943) eserinin kahramanı tercüman Raif Efendi'nin habitus özellikleri ve yazarın çevirmene ve çevirmenliğe bakışı ve toplumsal statüsü ve rolü, çevirmenlik ile ilgili toplumsal algı hakkında bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bourdieu'nün alan kuramı ise, tercüman Raif Efendi'nin fiziksel, ruhsal ve bilişsel özelliklerinin, çeviri alanına özgü toplumsal prototipini incelememizi sağlamıştır. Sabahattin Ali'nin 1943 yılında kaleme aldığı ve yirmi birinci yüzyılda yeniden popülerlik kazanan *Kürk Mantolu Madonna* eseri, yazarın gerçek hayatı edebiyata yansıtmasındaki başarısının sonucudur. Tercüman Raif Efendi karakteri, birçok batı klasiğini ölümsüzleştiren gerçekçi karakterlerin bir benzeri olarak, eserin başarısını döneminin ötesine taşımıştır. *Kürk Mantolu Madonna* romanı, gerçek hayatta çeviri mesleğine ve çevirmene bakışın edebiyat eserine yansıtılma biçimiyle de bir klasik haline gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: çeviri sosyolojisi, habitus, çevirmen algısı, kurgusal çevirmen, eserlerde çevirmen imgesi

ABSTRACT

While fictitious translator characters in novels point to the social position of translators, they also shed light on how the profession of translation is perceived by the society. In recent years, the extent to which translator characters in fictional worlds reflects real-life translators and the reality of translation, and to what extent the connection between real life and fictional life reflects these two began to be studied frequently within the context of translation sociology. The way fictional translators and the translation profession are shown in novels can also be considered as a reflection of both the author's and the society's perception. While some authors reflect their own translating experiences to the characters they create, others portray characters that are the result of their observations related to the profession of translation. In the light of these data, establishing a link between the author of a work and the characters they create in their work could provide information about the value and status attributed to translators and to the profession of translation during the time of writing that literary work. In accordance with the general practice of his time, Sabahattin Ali worked as a translator in addition to being an author and included translator characters, a reality drawn from his own life, in his works. Knowing very well how the mental processes between two languages and two cultures work from his own experiences, Ali chose to use translators and the translation profession as role models in his novels and short stories. The translator character in his novel *Madonna in a Fur Coat* (1943) and the translator character in his short story called *Dekolman*, which is published as part of his short story book *The Glass Palace* (1947), are the protagonists in these works. This shows that the characters in Sabahattin Ali's works choose the profession of translation as a conscious choice rather than as a coincidence. Pierre Bourdieu's habitus and field theories provide a theoretical overview for examining the relationship between Sabahattin Ali, who experienced the reality of translation profession throughout his career, and the translator characters he fictionalized in his works, and for determining the social development processes of the translator characters presented to the reader. Through the analysis methods offered by the habitus theory, we tried to determine the habitus characteristics of "Translator Raif Efendi", who is the protagonist in Sabahattin Ali's *Madonna in a Fur Coat* (1943) novel, the social status and role of translators, the social perception surrounding them and their profession, and how the author himself views translators and the profession of translation. Furthermore, Bourdieu's field theory helped us examine the social prototype of translator Raif Efendi's physical, spiritual and cognitive characteristics specific to the translation field. Sabahattin Ali's *Madonna in a Fur Coat*, which was written in 1943 but has gained

renewed popularity in the twenty-first century, is the result of the author's success in reflecting real life into literature. Like the realistic characters who immortalized many western classics, the translator Raif Efendi character carried the success of this work beyond its period. The novel, *Madonna in a Fur Coat*, has also become a classic in terms of the way it reflects the real-life perspective about translators and the profession of translation in a literary work.

Keywords: sociology of translation, habitus, translator perception, fictional translator, translator image in literary works

1. Giriş

Edebiyat eserlerinde yazarın kurgu ve gerçeklik arasında kurduğu bağ, okurun kendi gerçekliği ile kurduğu bağa yansır. Edebiyat okuru, eserde anlatılan hikâyede, betimlemelerde veya karakterlerde kendi hayatından, yaşadığı sosyal çevreden, sosyal hayattan yansımalar ve bunlarla ilgili benzerlikler kurdukça eseri, kendi yaşam dünyasında konumlandırabilir. Okur, böylece kurgusal karakterle veya hikâyede geçen olaylarla özdeşleşebilir ve kendisine sunulan metni bu doğrultuda anlamlandırabilir. Eserlerin yazarları tarafından yansıtılan kurgusal karakterler, edebiyat metinlerinin türüne göre, gerçeğin yansımaları veya hayal ürünü olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Burada önemli olan edebiyat okurunun, kendi hayatından, deneyimlerinden ve yaşanmışlıklarından yola çıkarak, esere yüklediği anlamdır. Bourdieu'nün deyişiyle eserlerdeki gerçeklik algısı, yazarın üretim aşamasındaki önyargısı ile okurun alımlama aşamasındaki önyargısının birlikte, "ortak aklın" (common sense) (bkz. 2001, s. 516) oluşmasına katkı sağlamalarından oluşur. Bunun anlamı, yazarın eserini kurgularken gerçeklikten aldığı kesitlerin okur tarafından kabullenilerek, kendi gerçeklik algısıyla kurgusal dünyayı bağdaştırmasıdır. Bir anlamda yazarın kurguladığı "edebi oyuna" (illisio) (bkz. Bourdieu, 2001, s. 515) okurun katılmasıdır. Yazının konusu olan ve Sabahattin Ali'nin kendi hayatından kesitleri yansıttığı *Kürk Mantolu Madonna* (1943/2017), okuru çevirmen olan bir kitle için, kendi gerçekliklerini, kendi yaşam biçimlerini ve mesleki sorunlarını yansıtmalarıyla, yazar ve okurun birlikte kendilerini buldukları bir eserdir.

Çevirmenler edebi eserlerin, dizi ve filmlerin kurgusal dünyasını insanlara aktaran aracı rolünü oynarlarken, diğer yandan kendileri de zaman zaman bu eserlerin nesnelere olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu sayede çeviri, çevirmen ve çevirmenlik gibi kavramların toplumsal algıdaki yeri az da olsa değişime uğrar. Toplumun çevirmenlik mesleğine daha dikkatli bakmasında ve çeviri mesleği ile ilgili toplumsal algının değişmesinde, kurgusal dünyadaki çevirmen imgelerinin etkisi oldukça büyüktür. Kimi romanlarda, filmlerde ve dizilerde konu edilen çevirmenlik hikâyeleri çevirmenlerin toplumsal yapıdaki konumuna işaret ederken, mesleğin uygulanış şekline de ışık tutmaktadır. Kurgusal dünyada yansıtılan çevirmen karakterlerinin gerçek hayattaki çevirmenleri ve çeviri gerçeğini ne derecede yansıttığı, gerçek hayat ve kurgusal hayat arasındaki bağın ne ölçüde kurulabileceği, son yıllarda çeviri sosyoloji bağlamında yapılan çalışmalarda sıkça yer almaya başlamıştır.

Yazınsal eserlerde, kurgusal çevirmen figürlerinin topluma nasıl ve ne şekilde yansıtıldığı ve bunun sonucunda çevirmenlik mesleğinin toplumsal algıda hangi statüye

yerleştirildiği de önemlidir. Çevirmen figürünün rol aldığı eserlerde çevirmenler, kimi zaman yan karakter, kimi zaman başkahraman olarak yer alırlar. Bunun yanı sıra diğer bir önemli konu da eserlerde yer alan çevirmenlerin mesleklerini ana meslek olarak mı yoksa yabancı bir dil bilmelerinden dolayı, para kazanabilmek için, ek iş olarak mı yaptıklarıdır. Kurgusal çevirmenlerin mesleğinin yansıtılma şekli hem yazarın hem de toplumsal algılamanın bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Kimi yazarlar edindikleri deneyimleri karakterlerine yansıtırlarken kimi yazarlar da eserlerinde gözlem yeteneklerinin bir sonucu olan karakterleri canlandırmaktadırlar. Bu nedenle eserin yazarı ile eserde kurgulanan karakterler arasında bir bağ kurarak, eserin yazıldığı dönemde çevirmene ve çeviri mesleğine yüklenen değer ve statü hakkında yararlı bilgiler edinilebilir.

Eserlerde kurgulanan çevirmenlerin fiziksel, ruhsal ve bilişsel habitusları incelendiğinde, gerçek hayatta profesyonel çevirmenden beklenen özelliklerle örtüşmedikleri, hatta çevirmen karakterlerinin kimi zaman gerçek hayatla tam bir zıtlık içerisinde olduğu da görülebilir. Kurgusal çevirmenler üzerine yapılan kapsamlı araştırmalarda (bkz. Kurz & Kaindl, 2005, 2008; Kaindl & Spitzl, 2014), ister sözlü ister yazılı çevirmen olsun, tespit edilen en belirgin çevirmen özellikleri, asosyallik, kişilik bozukluğu, bedensel kusurlar, iletişim bozukluğu, kimliksizlik, hayata karşı ilgisiz olma gibi bir dizi olumsuzluk karakter özellikleri olarak saptanmıştır. Çevirmen karakterine dair olumlu betimlemelerin yapıldığı eserler de mevcuttur ancak, çevirmenlere dair olumsuz imgeler kadar baskın boyutta değildir. Bunun nedeni, çeviri söz konusu olduğunda, alanın uzmanı olmayan kişilerin çeviri mesleğini sadece dil edinci ile sınırlandırmalarıdır. Yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere çevirmenlik mesleği ile ilgili bu olumsuz görüşe yazar ve senaristler de dâhildir. Çünkü kendileri de çevirmen olan yazarlar kendi çeviri gerçekliklerini yansıtmakta, çeviri konusunda uzman olarak yetişen çevirmenlerin yaşantılarını yansıtmamaktadırlar.

Oysa günümüzde çevirmenden beklenen en önemli özellik, eserlerde yansıtılan olumsuz imgelerin aksine, mesleğinde özgüvene sahip bireyler olmalarıdır. Bunun yanı sıra çevirmenler, belli bir alanın uzmanlığını edinmiş, entelektüel bir kişiliğe sahip, iletişim beceresi yüksek olan, zorlukların üstesinden gelme becerisine sahip, değişen şartlara ve durumlara çabuk uyum sağlayan, kendini sürekli geliştirebilen, stres yönetimi becerisi gibi bir dizi edinçlere sahip olan kişiler olarak tanımlanırlar. Fakat bu durum, toplumsal algıda çevirmene bakışın aynı derecede değiştiği anlamına gelmez. Çevirmenlik mesleğine bakış her şeye rağmen eskisinden çok da farklı değildir. Bir toplumsal yapı içerisinde bir meslek grubunun sahip olduğu konumun değeri, mesleki alandaki uzmanlaşmayla doğru orantılıdır. Toplumsal algıda çevirinin bir uzmanlık alanı olarak görülmemesinin kurgusal eserlere yansıması, eserlerdeki çevirmen karakterlerinin yaptığı işin toplum tarafından önemsenmemesinde ortaya çıkmaktadır.

2. Yöntem

Eserlerde okuyucuya sunulan çevirmen karakterinin toplumsal gelişim sürecini incelemek için, Pierre Bourdieu'nün habitus kuramı, çıkış noktası oluşturabilir. Demirel'in de belirttiği gibi "Bourdieu sosyolojisinden yardım alarak çözümlenebilecek

ve Çeviri Sosyolojisi alanındaki araştırmalara duyarlılık oluşturabilecek baskın konu etiketlerinden” (2014, s. 410) biridir habitus. Habitus kuramı ile yapılan incelemeden elde edilecek sonuçlar ile kurgusal çevirmen karakterinin fiziksel, ruhsal ve bilişsel özellikleri üzerinden, yazarın çevirmene ve çeviriye bakışı, toplumsal statüsü ve rolü, çevirmenlik ile ilgili toplumsal algı hakkında bilgiler elde edilebilir. Habitus kuramı ile kurgusal karakterlerin gelişimini incelemek mümkün olsa da, aktörlerin habitusunu oluşturan ve etkileyen toplumsal birikimleri ve içinde buldukları toplumla etkileşimleri belirleyici bir öneme sahiptir. Kurgusal çevirmen karakterine bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşabilmek ve eseri çözümleyebilmek için, karakteri ortaya çıkaran alan, sermaye ve habitus üçlüsünün etkileşimi her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Nihayetinde karakterlerin pratiklerine yansıyan ve gündelik hayatındaki kıyafet seçiminden, yemek alışkanlıklarına kadar tüm seçimlerini belirleyen habitusu, sahip olduğu sermaye türünün hacmi ve alanın özellikleri ile birlikte alandaki konumu kişinin hayat tarzını yansıtır. Başka bir deyişle habitus, aktörün yaşam şeklini belirler. Bourdieu’nün ifade ettiği gibi habitus, “yaratma prensibi” (Bourdieu, 1982, s. 277) olarak, hem sınıflandırılacak pratikleri hem de tüm bu pratiklerin genel bir sınıflandırma sisteminin kendisidir. Sosyal hayatı ve nihayetinde yaşam tarzını belirleyen habitusun ortaya çıkardığı pratikler ve seçimlerdir.

Belli bir meslek sınıfına ait aktörlerin benzer pratiklerini, yaşam tarzlarını ve seçimlerini açıklamada da kullanılan grup-habitusu, yazınsal eserlerde kurgulanan çevirmen karakterinin aynı meslek grubuna ait özelliklere sahip bireyler olarak nasıl sunulduğuna bir açıklık getirir. Aynı meslek gruplarının aynı ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye ve habituslara sahip olması olağan bir durumdur. Bu nedenle birbirine benzer “yaşam tarzlarının olması, benzer kıyafetler giymeleri, benzer dili kullanmaları hatta benzer bedensel özelliklere (dexis)” (Bourdieu, 1982, s. 283) sahip olmaları öngörülen bir durumdur. Bireysel farklılıkların olması elbette olağandır fakat grup habitusu olarak bakıldığında, benzer çevirmen prototiplerinin varlığından söz edilebilir.

Alan kuramı açısından değerlendirildiğinde ancak benzer sermaye hacimlerine ve benzer habituslara sahip eyleyiciler alan içerisine girebilir ve alanda kalabilirler. Bu durum alanın işleyiş yapısına uygun bir yaklaşımdır. Alana girme ve alanda kalma, tamamen bu özelliklerle belirlenmektedir. Bu açıdan romanlarda sunulan çevirmenlik mesleğinin alan olarak nasıl kurgulandığı, hangi sermaye türlerinin ve habitus özelliklerinin bireyin alana girmesini sağladığını belirlemek için de önemlidir. Yazarların çeviri alanını nasıl tasarladıkları ve çevirmen bireyinin habitusunu nasıl şekillendirdikleri genelde toplumsal bakış açısını özelde yazarın bakış açısını yansıtacağından o günün yapısına ışık tutacaktır.

Bu bilgiler ışığında habitus kuramının sunduğu çözümleme yöntemleriyle, Sabahattin Ali’nin *Kürk Mantolu Madonna*¹ (1943/2017) eserinin kahramanı tercüman Raif Efendi’nin habitus özellikleri ve yazarın çevirmene ve çevirmenliğe bakışı ve toplumsal algı tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹Yazının devamında *Kürk Mantolu Madonna* eseri KMM kısaltması ile gösterilecektir.

3. Yazar, Eser, Başkahraman

Yazarların ve senaristlerin konu olarak çevirmenlik mesleğini veya çevirmen karakterini seçmelerinin tesadüf mü yoksa bilinçli bir seçimin sonucu mu olduğu detaylı bir araştırma gerektirir. 1943 yılında piyasaya çıkan *Kürk Mantolu Madonna* eserinin başkahramanının yazar Sabahattin Ali tarafından bir çevirmen olarak seçilmesi tesadüften ziyade, yazarın yaşadığı dönemin ve gerçek hayatının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Romanın başkahramanı tercüman Raif Efendi ve Sabahattin Ali'nin ortak yönlerini romanda görmek mümkündür. Her ikisi de Almanca'yı Almanya'ya eğitim amaçlı yaptıkları seyahatte öğrenmişlerdir. Sabahattin Ali² Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya Almanca Öğretmenliği lisans eğitimini almak üzere gönderilmiştir, Raif Efendi ise sabunculuk eğitimi almak üzere babası tarafından Almanya'ya gönderilmiştir. Her ikisi de Almanya'da buldukları süre içerisinde zamanlarının çoğunu kitap okuyarak geçirmiş ve yabancı dillerini bu şekilde geliştirmişlerdir. Sabahattin Ali Almanya'daki eğitimini çeşitli nedenlerden dolayı yarıda bırakarak Türkiye'ye dönmüş ve asıl mesleği olan Almanca öğretmenliğinin yanı sıra Türkiye sınırlarını aşan yazarlık kimliği ile ün kazanmıştır. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Sabahattin Ali, öğretmenlik ve yazarlığın yanı sıra çevirmenlik de yapmıştır. Öykülerini yayınladığı dergilerde öykü çevirileri de yayınlanmış, sonrasında dramaturg olarak görev aldığı Ankara Devlet Konservatuarında tiyatro çevirileri yapmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in başlattığı çeviri faaliyetinde aktif görev alarak çeviri komisyonunda görev almış, çevrilecek eserlerin seçiminden, çeviri stratejilerine kadar bir dizi karar mekanizmalarının içerisinde önemli roller üstlenmiştir. Tercüme dergisinde çevirileri, çeviri eleştirileri yayınlanmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında Sabahattin Ali'nin, kendi hayatından yola çıkarak, çevirmenliği bizzat kendi yaşayan ve kült eserler çevirmiş biri olarak KMM eserinde hayat verdiği Raif Efendi karakterinde kendi hayatını yansıttığını görmek mümkündür.

Romanın başkahramanı tercüman Raif Efendiye dönecek olursak, o da Sabahattin Ali gibi Almanya'da bulunduğu süre içerisinde sabunculuk eğitimini yarıda bırakarak, orada kaldığı süreyi Almanca'yı öğrenmek ve Avrupa kültürünü tanımakla geçirmiş ve ülkesine geri dönmüştür. Raif Efendi de Sabahattin Ali gibi kendi mesleğini yapmayıp, akrabalarının yardımıyla ve dil bilmesi dolayısıyla bir bankada çevirmen olarak işe girmiştir. Yazar-çevirmen olarak nitelenebilecek Sabahattin Ali, iki dil ve iki kültür arasındaki zihinsel süreçlerin nasıl işlediğini bilen kendi gerçekliğini, romanlarındaki ve öykülerindeki kahramanlarda canlandırmıştır. Sabahattin Ali'nin eserlerindeki çevirmen karakteri, *Sırça Köşk* (1947) isimli öykü kitabının içinde yer alan *Dekolman*³ isimli

²Sabahattin Ali'nin hayatı için bkz. Ali vd., 2014; Bezirci, 2007; Korkmaz, 1997; Sertel, 2019; Siedel, 1983; Sönmez, 2017, 2019; Topuz, 2017.

³ *Dekolman* öyküsünde tasvir edilen çevirmen karakteri kişisel özellikleri ve habitus özelliklerinden öte daha çok çeviri piyasası, çevirmene bakış ve piyasa gerçeklerini gözler önüne sermektedir. Bu kısa öyküde yine işsizlikten dolayı, "cep harçlığını" çıkarabilmek için ufak tefek tercüme yapan bir çevirmen figürü vardır. Bu öyküde çevirmenin adı yoktur, aynı gerçek hayatta olmadığı gibi. Tıp alanında makale çevirileri yapan çevirmen, ücret olarak satır başına bir kuruş almaktadır. Aldığı düşük ücreti ise o dönemin doktor ziyete ücretiyle kıyaslar, bir ziyete ücretinin 5 ila 10 lira olduğu yerde üç günlük araştırma sonucunda yaptığı bir sayfa çeviri karşılığında

öyküsünde de karşımıza çıkar. Bu durum eserlerindeki karakterlerin çevirmenlik mesleğini seçmesinin bir tesadüften ziyade bilinçli bir seçim olduğunu gösterir.

Kürk Mantolu Madonna eserinde yer alan başkahramanın ve aynı şekilde *Dekolman* öyküsündeki kahramanın da mesleğinin çevirmen olmasının en önemli nedeni, Sabahattin Ali'nin yaşadığı dönemin atmosferinin her iki esere de yansımadır. O dönem yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda atılım yapabilmek için yoğun çeviri faaliyetlerinin olduğu bir dönemdir. Türkiye'nin ilerlemesinde ağır bir yük üstlenen çevirmenlerin toplum tarafından nasıl görüldüğü ve hangi sorunları yaşadıkları edebiyat alanına taşınmıştır. Gelecek nesillerin tam donanımlı yetiştirilmesinde kullanılacak kültürel ürünlerin Türkçeye aktarılması için Milli Eğitim Bakanlığı Hasan Ali Yücel başkanlığında "tercüme seferberliği" (BTNK, 1939, s. 12) ilan etmiştir. Türkiye'de o yıllarda sadece Bakanlık bünyesinde değil, özel girişimler olan, dergiler gibi yayıncılık kuruluşlarında da birçok alanda çeviriler yapılmaktadır.

Sabahattin Ali birçok dergiye çeviriler yapmıştır. Çeviri piyasasının bizzat içinde yer alan, piyasa şartlarını bilen bir kişidir. Sabahattin Ali'nin yaşam öyküsünden çevirmenliği ailesini geçindirmek, maddi sıkıntılarını gidermek üzere asıl mesleğinin yanı sıra bir yan uğraş olarak gerçekleştirdiği görülmektedir. Çeviri alanına yazarlık habitusu, kültürel sermayesi ve elbette dilsel habitusu sayesinde giriş yapmıştır. O dönem, birçok yazarın kültürel sermayesi sayesinde çevirmenlik yaptığı bir dönemdir. Yoğun bir şekilde çeviri faaliyetinin yürütüldüğü bu dönemde, çeviri yapabilecek yeterli donanıma sahip kişiler belli bir eğitim düzeyine erişmiş yabancı bir dile hâkim kişilerdir.

4. *Kürk Mantolu Madonna*'nın Çevirmen Profili Açısından İncelenmesi

Tercüman Raif Efendi'nin romanda karakterize ediliş biçimi, çevirmenlik mesleğinin toplumsal konumuna dair ipuçları vermektedir. Tercüman Raif Efendi'nin dış görünüşü ve hâletiruhiyesi, kendisine verilen değeri ortaya koymaktadır. Toplumun çevirmene verdiği veya vermediği değer, çevirmenin motivasyonundan, giyim tarzından, davranış biçiminden ve sosyal rolünden anlaşılabilir. Roman kahramanı tercüman Raif Efendi'nin kişisel özelliklerini ve davranışlarını inceleyerek toplumun çevirmene yüklediği role dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

Kürk Mantolu Madonna romanının ana karakteri olan tercüman Raif Efendi'nin yaşam tarzına anlatıcının bakışı, toplumun çevirmene bakışını yansıtmaktadır. Romanda karakterize edilen çevirmen imgesinin başka metinlere de yansıdığına yazının başında değinilmişti. Bu eserde çevirmenin toplum içindeki konumu olumsuz bir bakış olarak yansıtılmıştır. Eserde, gerek çevirmenin kendi işine bakışı gerekse toplumun çevirmenin yaptığı işe bakışı küçümseyici bir bakıştır. Çevirmen karakterinin edebiyat eserlerinde olumsuz bir profil olarak çizilmesi, sadece ülkemize özgü olmayıp, batı edebiyatında da çevirmenin benzer biçimde karakterize edildiği sıkça görülmektedir. Bunun nedeni,

sadece kırk sekiz kuruş almaktadır. Ancak bu çeviri ücreti bile kendisine çok görülmektedir. Aldığı ücretten memnun olmayan çevirmen, doktorların bu tavırlarına içerler ve bir gün acısını çıkarır. Acil bir ameliyat için gerekli olan makale çevirisini fırsat bilerek, çeviri karşılığında 200 lira talep eder, ancak doktorlar bu fiyata şiddetle karşı gelirler, durumun aciliyetinden dolayı çevirmen ile yapılan pazarlık sonucunda 100 lirayı kabul etmek durumunda kalırlar. Bu şekilde çevirmen o güne kadar ucuza yaptığı çevirilerin acısını çıkarmıştır.

konunun başlangıcında anlatıldığı gibi, çevirmenin toplum tarafından sadece dil bilen bir kişi olarak algılanması ve yaptığı işin basit bir dil aktarımından ibaret bir iş olarak görülmesidir.

Kürk Mantolu Madonna eserinde başkarakter olan tercüman Raif Efendi karakterinin incelenmesine kuramsal dayanak olarak P. Bourdieu'nün habitus ve alan kuramları dışında, bu makalenin konusuna benzer bir araştırma yöntemi kullanmış olan K. Kaindl'in, çevirmen karakterleri üzerine yaptığı çalışma da önemli veriler sunmaktadır. K. Kaindl, romanlarda yer alan çevirmen karakterini incelemek için üç boyutlu bir ölçüt (2008, s. 311) geliştirmiştir:

1. Fiziksel boyut, figürün dış görünümünü ve aynı şekilde bedensel özelliklerini kapsar.
2. Ruhsal boyut, karakterlerin duygusal ve zihinsel durumlarını betimler.
3. Bilişsel boyut ise, edebi figürün çeviri eylemini nasıl gerçekleştirdiğini açıkça çıkarabilmemizi sağlar.

Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımları çevirmenin gelişimi ve çevirmenlik mesleğinin toplumsal konumuna dair sosyolojik bir bakış açısı sunarken, Kaindl'in çevirmen karakterlerinin yaşamlarına dair yaptığı çeviribilimsel inceleme ise, çeviribilim açısından çalışmaya bir koşulluk oluşturmaktadır.

4.1. *Kürk Mantolu Madonna* Eserinde Tercüman Raif Efendi'nin Dış Görünüşü ve Anlatılış biçimi

Romanlarda yer alan kurgusal çevirmen prototipleri genelde, bedensel olarak kusurları ve eksiklikleri olan, hasta kişiler olarak yansıtılmışlardır. Edebi eserlerdeki çevirmen prototipleri ideal çevirmen karakteri sunmaktan oldukça uzaktırlar. Romanlarda, monoton bir hayat süren, yalnız başına olan bir karakteri canlandıran ve hatta toplumsal olarak dışlanan, hor görülen kurgusal çevirmenlere rastlamak mümkündür.

Kürk Mantolu Madonna eserinin kahramanı tercüman Raif Efendi, daha romanın başında "saf yüzlü, biraz dünyadan uzak, hiç fevkalade olmayan bir adam, hatta pek alelade, hiçbir hususiyeti olmayan, her gün etrafımızda yüzlercesini görüp de bakmadan geçtiğimiz insanlardan biri" (Ali, 1943/2017, s. 11) olarak betimlenmektedir.

Dışlanmış, yalnız ve asosyal bir kişi olarak betimlenen Raif Efendi'nin asosyalliği, romanın anlatıcısı tarafından şöyle ifade edilir: "Günlerce karşı karşıya oturduğumuz halde hemen hemen hiçbir şey konuşmadık" (s. 18). Romanın anlatıcısı, odaya ilk geldiğinde, Raif efendiyi tanımak ister ancak "onun bu arzuyu hiç hissetmediğini ve başını tekrar önündeki işe eğerek ben odada yokmuşum gibi meşgul olduğunu" görür (s. 18). Raif Efendi'nin yeni oda arkadaşının davetlerini, "Evdekiler bekler!" bahanesiyle reddetmesi (s. 19), onun asosyalliğinin en belirgin göstergesidir.

Aslında Raif Efendi'nin kendi yalnızlığından muzdarip olduğu romanın ilerleyen sayfalarındaki şu ifadelerden anlaşılabilir: "Şu koskocaman dünyada benim kadar yapayalnız dolaşan bir insan daha var mı acaba? Kime, ne anlatabilirim? On seneden beri hiç kimseye bir şey söylediğimi hatırlamıyorum" (s. 47). Dertleşecek ve içini açabilecek

hiçbir arkadaşı olmayan bir rol üstlenen tercüman Raif Efendi, kendini herkese yabancı hissetmektedir.

Tercüman Raif Efendi'nin monoton bir hayatı vardır: "İhtimal, birbirine tıpkı tıpkısına benzeyen bu bir sürü günlerin ve hatta senelerin içinde, hastalık zamanları yegane değişiklikti. Arkadaşların anlattığına göre, o oldum olası böyle yaşamaktaydı. Kendisinin herhangi bir şekilde heyecanlandığını şimdiye kadar gören yoktu" (s. 21).

Roman kahramanı Raif Efendi "ehemmiyetsiz soğuk alınlıkları" nedeniyle sürekli hastalanan, patronu tarafından "mızımız" (s. 20) olarak tabir edilen ve bu mızızlığı ve sürekli rahatsızlanmalarına rağmen "işten atılmayan", iş arkadaşları tarafından "hımbıl" olarak tanımlanan bir kişiliğe sahiptir. Raif Efendi'nin kişiliğini değersiz ve küçük görmelerinin ve bunu "ikide birde yüzüne vurmaktan da çekinmemelerinin" (s. 20) asıl nedeni yaptığı işi değersiz olarak görmelerinde yatmaktadır.

Romanda tercüman Raif Efendi, iş motivasyonu olmayan ve mesleğinin statüsüne değer vermeyen birisi gibi gösterilmektedir. Romanda dış görünümü de tasvir edilen tercüman Raif Efendi "...kır saçlı, bağa gözlüklü, tıraşı uzamış, dalgın gözlere sahip (...), kısa kesilmiş saçlarının tepesi açılmaya başlamıştır. Küçük kulaklarının altından gerdanına doğru birçok kırışıklar uzanmaktadır. Yandan ve tepeden bakınca hayli yaşlı görünmektedir (...); "Sarı ve kırılmış bıyıklar(ı)[a]" sahiptir (s. 18).

Tercüman Raif Efendi'nin giyim kuşamı yine çevirmen figürünün asosyalliğini yansıtmaktadır. Çevirmenin oturmuş bir karakteri ve kimliği bile şüphelidir. Raif Efendi'nin ruhsal dünyasını yansıtan, dış görüntüsüyle ilgili tasviri destekleyen diğer unsur da kıyafetlerinin pejmürdeliğidir. Hasta olduğu günlerde giydiği "... kalın fakat biraz yıpranmış paltosu" (s. 20), yine hasta olduğu bir gün "sırtında, dirsekleri delinmiş, alacalı bulacalı, yünden örme bir kadın hırkası" (s. 26) vardır. Bu tariften, Raif Efendi'nin hayata ve çevresine karşı ilgisiz ve kayıtsız olduğunu görmekteyiz. Giydiği "kadın hırkası" ise aslında kişiliğini kaybetmesinin bir sembolü olarak gösterilebilir. Tıpkı gerçek hayatta çevirmenlerin kaynak metin yazarı karşısında kimliksizleştirilmeleri gibi, tercüman Raif Efendi'nin de kimliksizleştirildiği görülmektedir.

Çevirmen karakterinin, toplumsal statüsünün düşüklüğü açısından karakterize edilmesi, aldığı ücretle ilişkilendirilebilir. Kendisine olan hitap şekli de okurlara içinde yaşadığı toplumun kendisini ötekileştirdiğini göstermektedir: "herkese bay, bayan denildiği bu sıralarda ondan hala efendi diye bahsediliyordu" (s. 17). Burada tercüman Raif Efendi'ye bir ötekileştirme ve yabancılaştırmanın yapıldığı görülmektedir. Memur olarak çalıştığı şirkette aldığı maaş da diğer memurlardan çok düşüktür, "cılız bir maaş" (s. 30) vardır ve "kıdemli olduğu halde aldığı ücretle ancak geçinebildiği" belirtilmektedir (s. 19).

Raif Efendi'nin hayattan kopuk olması ve hayatı umursamamasının arkasında, gerçekleştiremediği hayalleri vardır. İsteddiği ve sevdiği kadınla evlenememiştir. İstemediği bir işte düşük ücretle çalışmak zorunda kalmıştır. Yaptığı işe saygı duyulmadığı gibi kendisi de hor görülmektedir. Raif Efendi bunların hepsini çevirmen karakterine biçilen rol içerisinde yaşamaktadır.

4.2. Tercüman Raif Efendi'nin Ruhsal Özellikleri

Romandaki betimlemelerden yola çıkılarak tercüman Raif efendinin dış görünümü, “saf yüzlü, dünyadan uzak, kır saçlı ve hafif kel, kırışıklıkları olan, hayli yaşlı ve kıyafetleri özensiz” (Ali, 1943/2017, s. 11) olarak tanımlanabilir.

Çevirmenin toplum içindeki görünmezliği ve mesleki yalnızlığı sorunu, Raif Efendi'nin yaşamında belirginleşir. Çevirmen kendisini, yaptığı işte ve toplum içerisinde mümkün olduğunca görünmez kılmakta ve toplum tarafından da bir görünmezlik karakterine sahip olmaktadır. Çevirmen bazı sorunlar nedeniyle görünür olup eleştirilinceye kadar, herkes tarafından görünmezliği normal olarak kabul edilen bir kişidir. Çevirmenin kendisi de bu rolü benimseyerek, yaptığı işte ve yaşamında görünür olmak istememiştir. Fakat diğer yandan tam aksine, şimdiye kadar hiç görünür olmaması, sadece eleştiri söz konusu olduğunda varlığından söz edilmesinin rahatsızlığını da gizleyememiştir.

Bir önceki başlıkta ele alınan hastalık ve zaafılar ile belirginleşen fiziksel boyut, figürlerin ruhsal boyutuyla yakından ilgilidir. Edebiyat kahramanlarının sahip olduğu genel kusurlar, genelde kimlik çatışmasından kaynaklanmaktadır. Bir yandan çok dillilikten kaynaklanan köksüzleşme, yurdundan kopma ve var olmayan bir ülkede (*Niemandland*) yaşamak zorunda kalma. Diğer yandan ise çevirmenlerden beklenen yabancı dilde yazılmış metinlerin sadık çevirisi, onların kimlik bunalımı yaşamasına neden olmaktadır.

Raif Efendi'nin içinde bulunduğu ruhsal durumu da kusurlarla doludur, kendisiyle konuşulduğunda “hafif ve adeta korkak bir sesle” (s. 18), cevap vermektedir, “yabancı ve dalgın bir gülüşe” (s. 23) sahiptir.

İş arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde, “hep aynı kapalı, sessiz insan olarak” (s. 27), müdürü tarafından ise “sessiz sedasız, allahlık, kimseye zararı olmayan bir adam” olarak nitelendirilmektedir.

Yalnızlığa ve görünmezliğe mahkûm edilen çevirmenin özelliklerini Raif Efendi'nin hayatının tüm kısımlarında görmek mümkündür. İş yerinde hor görülmesi ve aşağılanmasının benzeri durum, evdeki hayatı için de geçerlidir. Evli ve iki çocuk babası olan Raif Efendi, baldızı ve onun eşi ve iki kayınbiraderi ile aynı evde yaşamaktadır. Ancak bu kalabalık içerisinde Raif Efendi'nin durumu okurlara şöyle aktarılmaktadır: “vaziyetinin de pek hoş olmadığını ve bu kalabalığın içinde onun fazla ve lüzumsuz bir şey gibi durduğunu fark ediyordum” (s. 28). Evin tüm maddi yükünü çekmesine rağmen, “evde zavallı ihtiyardan başka herkesin borusu ötüyordu (s. 30); “evde onun yokluğu ile varlığı müsvi gibiydi. En küçüğünden en büyüğüne kadar herkes onu fark etmez görünüyordu. Kendisiyle gündelik ihtiyaçlardan ve para meselelerinden başka bir şey konuşmazlardı” (ss. 30-31).

Toplumsal algıda çevirmenden beklenen tarafsızlık ilkesi, çevirmeni, “hiç kimse olmamaya”, benliğini gizlemeye ve hayatta bir iz bırakmamasına yol açmıştır. Bu durumu

ruhsal gelgitler yaşayan tercüman Raif Efendi karakterinde görülmektedir. Uzun süren bir hastalık sonrası Rasim'e ev halkını şikâyet eden Raif Efendi "Yahu ne oluyor bunlara? Hemen ölüyor muyuz?" diye söylenmişti. 'Ölse ne olacak sanki... Onlara ne? Ben onlar için neyim?' Sonra daha acı ve insafsız bir tavırla ilave etmişti: 'Ben onlar için hiçbir şey değilim... Hiçbir şey değildim... Senelerden beri aynı evde beraber yaşadık... Bu adam kimdir diye merak etmediler'" (s. 38). Çevirmenin de hata yapana kadar kimsenin adını merak etmemesine benzer bir durumdur bu.

Patronu tarafından daktilolar yüzünden geciken bir tercüme nedeniyle yine azarlanan Raif Efendi, gizlediği öfkesini, hayal kırıklıklarını, gerçek kişiliğini ve ruhen içinde barındırdıklarını ilk defa şu şekilde ortaya koyar: Hamdi, Raif Efendi'yi haşlar, başını önüne eğen Almanca tercüman:

(...) Eline bir kurşunkalem alarak kağıdı karalamaya başladı. Yazı yazmıyor, birtakım çizgiler çiziyordu. (...) Bu sefer yüzünde yepyeni bir ifadenin peyda olduğunu görünce şaşırđım: Adeta birisine acır bir hali vardı. (...) Raif Efendi'nin, üzerine bir şeyler çizdiği kağıdı aldım. Buna bir göz atınca hayretimden donakaldım. Avuç içi kadar kağıdın üzerinde Hamdi'yi görüyordum. Beş on basit fakat fevkalade ustaca çizginin içerisinde bütün hüviyetiyle o vardı. (s. 22)

Romanda görünmezliğe itilen silik çevirmen karakteri, bu olayla görünür hale gelmiş, kişiliği, yetenekleri ve ruhsal dünyası hakkında bilgiler sunulmuştur. Görünmez olan çevirmen farklı özellikleriyle birlikte görünür olmaya başlamıştır. Hikâyede oda arkadaşı olan karakter, artık Raif Efendi'nin görünmez kişiliğinin arkasında var olan dünyasını anlamaya başlamıştır; "Elimde tuttuğum resmin çizgilerindeki isabet, bunun bir heveskar elinden çıkmadığını gösteriyordu. (...) Burada sadece baktığını sahiden gören bir göz değil, gördüğünü bütün incelikleriyle tespit etmesini bilen bir hüner vardı" (s. 23).

Raif Efendi'nin oda arkadaşının bu olaya bu kadar şaşırmasının arkasında yatan temel nedenlerden biri, toplumsal olarak çevirmene biçilen rol ile çevirmenin çeviriyi gerçekleştirmek için sahip olması gereken nitelikler arasındaki uçurumdur. Toplumsal olarak çevirmenden beklenen, orijinali olduğu gibi, eksiksiz, sadakat içerisinde ve bir makine gibi aktarmasıdır. Bunun için çevirmenin dil bilmekten başka bir hünerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Oysa çeviri sanatsal bir üretim ve derin bilgi ve yorum gerektiren bir uğraştır. Sabahattin Ali de Raif Efendi karakteri üzerinden bir toplumsal eleştiri gerçekleştirecek, toplumun gördüğü çevirmen karakteri ile yazar-çevirmen özelliğiyle edindiği deneyim ve tecrübelerinden gerçek hayatta bir çevirmenin sahip olması gereken özellikleri karakterinin görünmeyen veya algılanmayan tarafı olarak göstermiştir.

Tıpkı çevirmene yüklenen rol gibi roman karakteri olan çevirmenin asosyallığı, tembelliği, sadece dil bilen ve kendisini geliştirmeyen bir yapısının olduğu kanaati hâkimdir. Oysa çevirmenlerin yaptığı işe yansıtılan bu statik rolünün gerçekte çok farklı olduğunu Raif Efendi'nin gelişiminde de görmek mümkündür. Romanın devamında tepkisiz, hiçbir şeye karışmayan, her türlü duygusal dışavurumdan kaçınan Raif Efendi'nin diğer insanlarda da olan değişimleri görülmektedir. Raif Efendi'nin ruhsal dünyası, çeviri sürecinde iki dil arasında gidip gelen çevirmenin durumuna

benzemektedir: “birçok vesilelerle, onun hisleri kütleleşmiş bir adam olmadığını fark etmiştim. Hatta bunun aksine olarak çok alıngan, gayet ince görünüşlü ve dikkatliydi” (s. 33). Oda arkadaşı, mekanik bir hayat tarzına sahip görünen Raif Efendi'nin insani özelliklere sahip olduğunu fark eder ve şaşkınlığını şu ifadelerle dile getirir: “Onun sessiz sedasız yaşayışı, tahammül edişi, insanların zaafına merhametle ve edepsizliklerine eğlenerek bakışı kafi bir irade değil miydi?” (s. 33).

Raif Efendi'nin iç dünyası ve değişken ruh hali en belirgin biçimde bu paragrafta görülmektedir: “(...) bazı günler birdenbire vahşileşiyor, gözleri bütün ifadesini kaybediyor, küçülüyor ve kendisine hitap edildiği zaman yavaş yavaş, fakat her türlü yakınlaşmayı men eden bir sesle cevap veriyordu. Böyle zamanlarda tercüme yapmayı da ihmal ediyor, çok kere kalemi yanına bırakarak saatlerce önündeki kağıtları seyrediyordu (s. 34).

Tüm öfkesini, kederini, hüznünü kendi içinde gizli yaşayan Raif Efendi'nin eşi bir gün onun bu bilinmeyen, anlaşılmayan hallerine isyan eder: “(...) Ortada hiçbir şey yokken birden nevre dönüyor. Ne oluyor bilmem... Oturup insanla iki laf etmez ki... Başını alıp gidiyor” (s. 34). Raif Efendi aslında büyük bir buhran yaşamaktadır ve bunu paylaşabilecek ve onu anlayabilecek kimsesi yoktur bu hayatta.

4.3. Tercüman Raif Efendi'nin Bilişsel Özellikleri

Romandaki betimlemelerden yola çıkarak Raif Efendi'nin ruhsal özelliklerinin yansıması, silik kişilik, asosyalite ve yalnızlık, kusurluluk, hasta bir insan olma ve değişken bir ruh hali olarak ortaya çıkmaktadır. Raif Efendi'nin ruhsal durumunu gösteren bu özellikler, onu toplumdan uzak, içine kapanık, kendi derdiyle boğuşan, insanlarla iletişim kurmayan, hangi durumlarda hangi davranışları göstereceği kestirilemeyen, hastalıklarla uğraşan bir insan olarak gösterir.

Çevirmenlik mesleğinin küçümsenmesi ve sadece basit bir dil bilmeye sınırlı görülmesi çevirmenlerle ilgili önemli bir toplumsal önyargıdır. Çevirmene dair bu önyargının çevirmene yansıması çevirmenin kendi özelliklerini yansıtmaktan kaçınmasına yol açmaktadır. Çevirmen yaptığı işle sınırlı kalarak kendinde olan birikimi çevresindekilerle paylaşmaktan kaçınır. Çünkü toplumun çevirmenden böyle bir beklentisi ona yüklediği böyle bir rol yoktur. Oysa çevirmen sanılanın aksine içinde önemli bir kültürel birikim barındıran çevirdiği konularla ilgili de önemli bir potansiyele sahip olan bir kişidir.

Raif Efendi'nin çevirmenliği ve çevirilerinin kalitesi konusunda roman içinde birbirine tezat tasvirler bulunmaktadır. Çalıştığı şirketteki diğer memurlar Raif Efendi'nin “ecnebi dili bileceğine ihtimal ver[il]miyordu” (s. 19). Bunun haklı gerekçesini ise onun “hal ve tavrında hiç de lisan bilen bir insan kılığı” olmamasından çıkarıyorlardı. Hatta “Konuşurken ağızından yabancı bir kelime çıktığı, herhangi bir zaman dil bildiğinden bahsettiği duyulmamış; elinde veya cebinde ecnebi gazete ve mecmuaları görülmemiştir” (s. 19). Öyle ki “Bilgisine dayanarak maaşının arttırılmasını istemeyişi, başka ve bol ücretli işler aramayışi da, hakkındaki bu kanaati kuvvetlendiriyordu” (s. 19).

Şirketin en eski memurlarından olmasına rağmen diğer memurların aldığı yüksek ücrete kıyasla yıllardır düşük ücrete çalışmasını ve buna itiraz etmemesi de yine “Doğru dürüst lisan bildiği bile şüpheli!” (s. 19) diyenleri haklı çıkarmaya yetiyordu. Burada yine çevirinin bir meslek olarak görülmediği ve yapılan işin değersizleştirildiği görülmektedir.

Çeviri eylemiyle bağdaştırılan düşük statü, çevirinin belirli nitelik ve beceri gerektirmeyen bir iş, bir hizmet olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Romandaki kahraman toplumsal olarak yerleşen bu algının bir kurbanı rolündedir adeta. Müdür yardımcısı “Raif Efendi’nin tercümelerinde küçük bir daktilo hatası bulsa, hemen zavallı adamı çağırıyor, (...) ve haşlıyordu” (s. 20). Başka çalışanlara karşı ihtiyatlı olan müdür yardımcısı, Raif Efendi’nin çevirisi birkaç saat geciktiğinde “kıkırmızı kesilerek bütün binaya duyuracak şekilde” bağılmaktadır (s. 20). Bunun nedeni ise Raif Efendi’nin yaptığı zahmetli işe değer vermemesinden ve onun bir kişilik ortaya koyarak kendini savunamamasındandır. Duygusal olarak bir şey hissetmemesi veya dışa vurmasının nedeni içselleştirdiği çevirmen rolüne bağlanabilir.

Raif Efendi ile şirkette aynı odayı paylaşan karakter onu çeviri yaparken gözlemlene fırsatı bulur ve şirkette onun dil bilmesi ve çevirileri hakkında konuşulanların tam aksini öğrenir. “Uzun ve ince parmaklı ellerini önündeki kağıtlar arasında gezdiriyor ve sıkıntı çekmeden tercüme yapıyordu” (s. 18). Konuşulanların aksine “Almanca’yı gayet iyi bildiğini ve yaptığı tercümelerin pek doğru ve güzel olduğunu” (s. 19), hatta teknik çeviri alanında uzman bir çevirmen olarak çalıştığını yaptığı gözlemlerden anlayabiliyordu. “Yugoslavya’nın Suşak Limanı üzerinden gelecek dişbudak ve köknar kerestelerinin evsafına veya travers delme makinelerinin işleme tarzını ve yedek parçalarına dair bir mektubu kolayca tercüme ediyor, Türkçeden Almancaya çevirdiği şartname ve mukavelenameleri şirket müdürü hiç tereddüt etmeden yerlerine yolluyordu” (s. 19).

Çevirmenle ilgili toplumsal algıda çevirmen öznesinin kültürel birikiminin yok sayıldığı görülmektedir. Genelde mekanik bir iş yaptığı düşünülen çevirmen öznesinin yerine makine kelimesi sıklıkla kullanılmaktadır. Bunu Raif Efendi’nin betimlediği romanda da görmek mümkündür.

(...) karşımdaki masada canlı olduğundan şüphe ettirecek kadar hareketsiz oturan, tercüme yapan (...) bu kadar sessiz ve alakasız bir insanın içinde, nebatlarıncinden pek de farklı olmayan bir hayat bulunduğunu tahmin ediyordum: Bir makine gibi buraya geliyor, işlerini görüyor, anlayamadığım bir itiyatla birtakım kitaplar okuyor ve akşamları (...) evine dönüyordu. (ss. 20-21)

Diğer bir betimlemede ise yine ruhsuz ve verilen işten başkasını yapamayan ve yapmayan “cansız bir makine”ye (s. 31) benzetiliyordu.

Raif Efendi, karısının uzak bir akrabası tarafından “şimdi çalıştığı bankaya, pısrıklığına rağmen lisan bildiği için” (s. 148) aldırılmıştır. Çabuk “terakki edeceğini ummuştur”, ancak hiç de beklenildiği gibi olmamıştır. “Nerede bulduysam, etrafımdakiler için varlığım yokluğum müsaviydi” (s. 148). Çevirmenin kaynak metin ve yazarı karşısındaki görünmezliği Raif Efendi karakterinde bu ifadeden açıkça

görülmektedir. Bunun dışında çevirmen olarak istihdam edilmesindeki tek ölçüt bir lisan biliyor olmasıdır.

Tercüman Raif Efendi'nin bilişsel özelliklerini betimlerken, bir yandan kendisiyle ilgili çevresinde oluşan, "yabancı dil bilip bilmediğinden dahi şüphe edilen, düşük statüye sahip, cansız bir makineye benzeyen" görüntüsü ile gerçekte "çok iyi Almanca bilen, yaptığı çeviri işlerinde uzman olan, teknik alanda çeviriler yapan, kültürel sermayesi oldukça iyi olan" bir çevirmen profili betimlenmektedir. Çevresi tarafından sıradan ve yaptığı işte bile çok fazla bilgi sahibi olmayan bir kişi olarak algılanan Raif Efendi'nin, kendi dünyasında bu algıya zıt bir donanıma ve düşünce yapısına sahip olması eserin düğüm noktasını ve alegorisini oluşturmaktadır. Johann Wolfgang von Goethe'nin *Torquato Tasso* (1992) adlı eserinin konusu olan, "dehanın hayatla yaşadığı çatışma ve zıtlık" konusu, Sabahattin Ali'nin yarattığı çevirmen karakterinde başka bir biçimde edebiyat okuruna sunulur. Goethe'nin Torquato Tasso karakteri, bizzat sanatçının kendi iç dünyasının toplumsal dünyanın algısı ile çatışmasını anlatırken, Sabahattin Ali'nin Raif Efendi karakteri de yine yazarın kendi iç dünyasının toplumsal dünya ile iç çatışmasını anlatır.

Bu anlamda *Kürk Mantolu Madonna* romanının edebi değerini ortaya çıkaran, kahramanın dış dünyanın kendisine dair algısıyla olan çatışmasını umursamayışı ve kendisini dış dünyaya kapayarak, dış dünya ile olan çatışmasını, sessiz ve bilinçli bir toplumsal eleştiri olarak ortaya koymasındadır. Raif Efendi bir yandan toplum tarafından değeri bilinmeyen bir mesleğin iç dünyasındaki değerine, diğer yandan ise bireylerin yaptığı işlerin toplum tarafından yüzeysel olarak değerlendirilmesine bir eleştiridir. Raif Efendi gerçekte bir sanatçı, bir değer ve engin bilgi birikimi olan bir düşünce insanıdır. Oysa toplum kendisini tam tersi görmekte ve kendisi de bu algıya karşı koymamaktadır.

5. Tercüman Raif Efendi'nin Habitusu ve Genel Kişilik Özellikleri

Raif Efendi hikâyesinin anlatıcısı olan oda arkadaşı, tercüman Raif Efendi'ye ait kara kaplı defteri okumaya başlayarak okurlara, Raif Efendi'nin gelişimi ve genel kişilik özellikleri hakkında bir dizi bilgi verir. Bu bilgilerden yola çıkarak Raif Efendi'nin habitusu incelendiğinde, kendisinin resim kabiliyetinin çocukluğundan beri yüksek oluşu, çok fazla kitap okuması onun ne derece kültür birikimi olan bir insan ve çevirmen olduğunu göstermekle birlikte, toplumsal alanda böyle bir birikime sahip olmanın bir anlamı yoktur. Sanatçı bir kişiliğe sahip, kültürlü bir insan olan, üstelik çok iyi çeviriler yapan bir insanın iş hayatında patronu ve iş arkadaşları ve özel yaşamında eşi, çocukları ve akrabaları tarafından tamamen değersiz görülmesi, toplumun sanatçıya, kültürel sermayeye ve çevirmene verdiği değer yansımasıdır. Aynı zamanda bu eser, yazar Sabahattin Ali'nin çevirmene dair toplumunda hüküm süren önyargılara getirdiği eleştiridir. Çünkü Sabahattin Ali gerçek yaşamında da bir çevirmendir⁴. İyi yetişmiş ve kültürel birikimi yüksek bir insandır ve kendisi de bu duyguları toplum içinde yaşamaktadır. Tercüman Raif Efendi karakteri bir kurgu olmakla birlikte, edebiyatın gerçekliğe bir ayna tutmasının ve yazarın eserini toplumsal bir yansıma olarak kullanmasının bir sonucudur. Tercüman Raif Efendi, gerçek veya kurgusal olarak yazarın

⁴ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Arı, 2020.

zihninde belirginleşen bir çevirmen imgesinin yansıması olarak düşünülmelidir. Bu görüşü destekleyen en önemli veri ise Sabahattin Ali'nin döneminin gerçekçi öykü yazarı olarak hem ülke içinde (bkz. Hikmet, 1955; Tatarlı, 2014, s. 151) hem de ülke dışında (bkz. Spies, 1943, s. 106) tanınmış olmasıdır. Toplumsal hayatı gerçekçi bir anlatım tarzıyla eserlerine yansıtan yazarın bu yönünün *Kürk Mantolu Madonna* eseri üzerinde yapılan incelemenin sonuçlarından yola çıkarak yarattığı karakter ve olaylarda da görülebildiğini söylemek mümkündür.

6. Sonuç

Bu makalede çeviri sosyolojisi bakış açısıyla, bir çevirmenin yaşadığı psikolojik ve sosyolojik sorunlar ve toplum içindeki konumu *Kürk Mantolu Madonna* eserinin başkahramanı tercüman Raif Efendi üzerinden gözlemlenmiştir. Tercüman Raif Efendi, Sabahattin Ali'nin çevirmen karakterinin yansımasıdır. P. Bourdieu'nün habitus kuramına dayalı üçlü bir çözümleme yöntemiyle çevirmen karakterinin fiziksel, ruhsal ve bilişsel özellikleri tespit edilerek romandaki çevirmen profili incelenmiştir. Bu çözümleme yöntemiyle çevirmenin toplumsal algısı, toplumsal statüsü ve toplumsal rolü yorumlanmıştır.

Kürk Mantolu Madonna romanında çevirmen, toplumsal prestiji olmayan bir kişi ve çeviri mesleğinin kendisi de değerli olmayan bir uğraş olarak gösterilmiştir. Çevirmene atfedilen sosyal rol, bir dizi görünüm eksikliğine de yol açmaktadır. Kendisine biçilen rol çerçevesinde çevirmen, kendi varlığını gizleyen, kendisini insanlardan soyutlayan, hayal kırıklıklarının üstesinden gelemeyen zavallı bir insan olarak hayatını sürdürmüş ve nihayetinde gelen ölüm ile ruhunu kemiren tüm acılarından kurtulmuştur.

Çocukluğundan itibaren yapmak istediklerini engelleyen mahcupluğu, ürkekliği ve kırılabilirliği, meslek seçiminde de etkili olmuştur. Kendi iç dünyasını kimseye göstermek istemeyen Raif Efendi, yazı yazmaktan vazgeçmiş, sonrasında yetenekli bir ressam olabileceken yine aynı kaygılarla bu hünerini de heba ederek kendini gizleyebilecek bir meslek seçmiştir. Tercüman Raif Efendi'nin bu ürkekliği, kaynak metni bir koltuk değneği ve kaynak metin yazarını bir efendi olarak gören eski bilimsel yaklaşımların temsil ettiği bakış açısına çok uygundur. Çevirmen olarak yazara ve yazarın metnine sadakat gösterme gerekliliği anlayışından, kendini ifade etmek zorunda kalmayacağı inancıyla, ruh dünyasını ve içinde kopan fırtınaları yansıtmayacağı bir meslek sayesinde, başkasının yazdığı metinler üzerinden yaptığı çevirilerin arkasına gizlenme fırsatı doğmuştur. Raif Efendi'nin tüm roman boyunca da iletişim kurabildiği ve kendisini tamamen özgürce ifade edebildiği tek dostu kara kaplı defteridir.

Edebiyat eserlerinin yarattığı çevirmenler, mutsuz insanlar olarak yansıtılmaktadırlar. Bunun nedeni büyük olasılıkla çevirmenin kendisi veya kendi çevresindeki bir çevirmen profili olabileceği gibi, toplumda var olan çevirmen prototipleri de olabilir. Tercüman Raif Efendi karakteri, kendisi de çevirmenlik yapmış olan Sabahattin Ali'nin bir iz düşümüdür. Çevirmen iki dil arasında gidip gelen, aidiyet duygusu olmayan, tecrit edilmiş, yalnız başına mesleğini icra eden, ya bir kabin içerisinde oturarak ya da çalışma masasına bağlı çalışarak, hayal kırıklıkları ile dolu, ücreti düşük

olan ve değeri bilinmeyen bir kişilik olarak, sadece başkasına ait düşünceleri, sözleri başkalarına aktaran birisidir. Çeviri alanında uzun yıllar yapılan bilimsel çalışmaların çevirmen gerçekliğinden kopuk oluşu da, çevirmene dair bu tür yargılara destek olmuştur. Çeviri alanında dilbilimsel yaklaşımların etkisindeki bu çalışmalarda çevirmenlerden beklenen, kaynak metne sadık ve eşdeğer bir erek metin üretimi olmuştur.

1943 yılında kaleme alınan ve yirmi birinci yüzyılın birinci çeyreğinde popülaritesini tekrar kazanan bu eserde gerçek hayattaki çevirmen imgesiyle kurgusal hayattaki çevirmen imgesinin büyük ölçüde örtüşmeye devam ettiği görülmektedir. Gerçek hayatta da çevirmenler için bağlayıcı olmaya devam eden, onların çalışma şartlarını belirleyen ve haklarını koruyan bir mesleki tanınma veya itibar resmi olarak günümüzde henüz söz konusu değildir. Çevirmenlerin çoğu piyasada düşük ücretlerle çalışmakta ve mesleklerinin değersiz görülmesi nedeniyle de sosyal haklardan mahrum olmaktadır.

Metinde çevirmenin böyle gösterilmesi çevirmenin gerçekte bu olduğundan değil, toplumun çevirmeni böyle gördüğü ve çevirmenin toplumsal alan içerisinde bu şekilde konumlandırılmasındandır. Oysa çevirmenin habitusuna ve iç dünyasına derinlemesine bakıldığında, dışarıdan görünenin tersi bir kimliğe ve mesleğe sahip olduğu görülmektedir. Sabahattin Ali de romanda önce toplumun çevirmene bakışının yansıdığı bir çevirmen anlatımı yapmış, sonrasında bir vesileyle çevirmenin iç dünyasına, geçmişine ve kişiliğine derinlemesine girince gerçeğin çok farklı olduğunu göstermiştir. Kendisi de çevirmen olan ve bu yüzden benzer toplumsal bakışlardan muzdarip olmuş Sabahattin Ali, romanda çevirmeni edebi figür olarak metnin kahramanı haline getirmiştir. Bu sayede görünmez bir kişiliğe sahip olan çevirmen, romanın başkahramanına dönüşerek, edebiyatta bir kahraman karakterine bürünmüştür.

Kaynakça

- Ali, F., Özkırımlı, A. & Sönmez, S. (Haz.) (2014). *Sabahattin Ali: Anılar, incelemeler, eleştiriler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (1947/2019). *Sırça Köşk*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (1943/2017). *Kürk Mantolu Madonna*. Yapı Kredi Yayınları.
- Arı, S. (2020). Der Übersetzerhabitus des Schriftstellers Sabahattin Ali. M. T. Öncü, L. Coşan (Haz.) *Übersetzerforschung in der Türkei I*, 7. (ss. 63-83). Logos Verlag.
- Bezirci, A. (2007). *Sabahattin Ali: Yaşamı, kişiliği, hikayeleri, romanları*. Evrensel Basım Yayın.
- Birinci Türk Neşriyat Kongresi [BTNK] (1939). *Raporlar, teklifler, müzakere zabıtları*. Ankara.
- Bourdieu, P. (1982). *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*. (B. Schwibs & A. Russer, Çev.). Suhrkamp.
- Bourdieu, P. (2001). *Die Regeln der Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes*. (B. Schwibs & A. Russer, Çev.). Suhrkamp.

- Demirel, E. B. (2014). Çevirinin Bourdieu sosyolojisiyle yapılanan yüzü, çeviri sosyolojisi. G. Çeğin, E. Göker, N. Ökten (Ed.) *Cogito*, 76, (ss. 402-416). Yapı Kredi Yayınları.
- Goethe, J.W. von (1992/1790). *Torquato Tasso*. Reclam.
- Hikmet, N. (1955). Önsöz yerine: Sabahattin Ali üstüne. F. Ali, A. Özkırmılı & S. Sönmez (Haz.). *Sabahattin Ali: anılar, incelemeler, eleştiriler* (ss. 17-21). Yapı Kredi Yayınları.
- Kaindl, K. (2008). Zwischen Fiktion und Wirklichkeit: TranslatorInnen im Spannungsfeld von Wissenschaft, Literatur und sozialer Realitaet. L. Schippel (Haz.). *Translationskultur – ein innovatives und produktives Konzept* (ss. 307-333). Frank & Timme.
- Kaindl, K. & Spitzl, K. (2014). *Transfiction: Research into the realities of translation fiction*. John Benjamins.
- Korkmaz, R. (1997). *Sabahattin Ali: İnsan ve eser*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kurz, I. & Kaindl, K. (Ed.) (2005). *Wortklauber, Sinnverdreher, Brückenbauer? DolmetscherInnen und ÜbersetzerInnen als literarische Geschöpfe*. Lit-Verlag.
- Kurz, I. & Kaindl, K. (Ed.) (2008). *Helfer, Verräter, Gaukler. Das Rollenbild von TranslatorInnen im Spiegel der Literatur*. Lit-Verlag.
- Sertel, S. (2019). *Roman gibi*. Ant Yayınları.
- Siedel, E. (1983). *Sabahattin Ali, Mystiker und Sozialist (Cilt 90)*. K. Schwarz Verlag.
- Sönmez, S. (2017). *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sönmez, S. (Haz.) (2019). *Sabahattin Ali: Hep genç kalacağım: Bütün Yapıtları Mektup*. Yapı Kredi Yayınları.
- Spies, O. (1943). Die türkische Prosaliteratur der Gegenwart. *Die Welt des Islams*, 25, 1-120.
- Tatarlı, İ. (2014). Sabahattin Ali, kişiliği ve yaratıcılığına genel bir bakış. F. Ali, A. Özkırmılı & S. Sönmez (Haz.). *Sabahattin Ali. Anılar, İncelemeler, Eleştiriler* (ss. 151-183). Yapı Kredi Yayınları.
- Topuz, H. (2017). *Başın öne eğilmesin: Sabahattin Ali'nin romanı*. Remzi Kitapevi.